

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Første Afdeling)

26. januar 2017*

»Appel — konkurrence — karteller — belgiske, tyske, franske, italienske, nederlandske og østrigske markeder for badeværelsesudstyr og -inventar — samordning af salgspriser og udveksling af følsomme kommercielle oplysninger — forordning (EF) nr. 1/2003 — artikel 31 — begrundelsespligt«

I sag C-609/13 P,

angående appel i henhold til artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, iværksat den 21. november 2013,

Duravit AG, Hornberg (Tyskland),

Duravit SA, Bischwiller (Frankrig),

Duravit BeLux SPRL/BVBA, Overijse (Belgien),

ved Rechtsanwälte U. Soltész og C. von Köckritz,

appellanter,

de øvrige parter i appelsagen:

Europa-Kommissionen ved F. Castillo de la Torre og L. Malferrari, som befuldmægtigede, bistået af Rechtsanwalt A. Böhlke, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøgt i første instans,

Rådet for Den Europæiske Union,

intervenient i første instans,

har

DOMSTOLEN (Første Afdeling)

sammensat af Domstolens vicepræsident, A. Tizzano, som fungerende formand for Første Afdeling, og dommerne M. Berger, E. Levits, S. Rodin (refererende dommer) og F. Biltgen,

generaladvokat: M. Wathelet

justitssekretær: fuldmægtig K. Malacek,

* * Processprog: tysk.

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 10. september 2015,
og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 26. november 2015,
afsagt følgende

Dom

- 1 Ved deres appel har Duravit AG, Duravit SA og Duravit BeLux SPRL/BVBA nedlagt påstand om ophævelse af Den Europæiske Unions Rets dom af 16. september 2013, Duravit m.fl. mod Kommissionen (sag T-364/10, ikke trykt i Sml., herefter »den appellerede dom«, EU:T:2013:477), for så vidt som Retten ved denne dom kun gav appellanterne delvist medhold i deres påstand om delvis annullation af Kommissionens afgørelse K(2010) 4185 endelig af 23. juni 2010 om en procedure i henhold til artikel 101 TEUF og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/39.092 – Badeværelsesudstyr og -inventar) (herefter den »omtvistede afgørelse«) og subsidiært en påstand om nedsættelse af den bøde, som appellanterne var blevet pålagt ved denne afgørelse.

Retsforskrifter

- 2 Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16. december 2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i [...] artikel [101 TEUF og 102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1) fastsætter i artikel 31:

»Domstolen har fuld prøvelsesret med hensyn til klager over beslutninger, hvorved Kommissionen fastsætter en bøde eller en tvangsbøde. Den kan annullere, nedsætte eller forhøje den pålagte bøde eller tvangsbøde.«

Sagens baggrund og den omtvistede afgørelse

- 3 Sagens baggrund blev fremstillet i den appellerede doms præmis 1-25 og kan sammenfattes som følger.
- 4 Appellanterne fremstiller keramiske artikler.
- 5 I den omtvistede afgørelse fastslog Kommissionen, at der var sket en overtrædelse af artikel 101, stk. 1, TEUF og af artikel 53 i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde af 2. maj 1992 (EFT 1994, L 1, s. 3) inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar. Denne overtrædelse, som 17 virksomheder deltog i, fandt sted i løbet af forskellige perioder mellem den 16. oktober 1992 og den 9. november 2004 i form af en flerhed af konkurrencebegrænsende aftaler eller samordnet praksis på Belgiens, Tysklands, Frankrigs, Italiens, Nederlandenes og Østrigs områder.
- 6 Den 15. juli 2004 oplyste Masco Corp. og selskabets datterselskaber, herunder Hansgrohe AG, som fremstiller vandhaner og armaturer, og Hüppe GmbH, som fremstiller bruseafskærmninger, Kommissionen om forekomsten af et kartel inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar og anmodede om bødefritagelse i henhold til Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002, C 45, s. 3) eller subsidiært om nedsættelse af de bøder, som de kunne blive pålagt.
- 7 Den 9. og den 10. november 2004 gennemførte Kommissionen uanmeldte kontrolundersøgelser i lokalerne for en række selskaber og nationale brancheforeninger med aktiviteter inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar. Efter i perioden fra den 15. november 2005 til den 16. maj 2006 at have fremsendt begæringer om oplysninger til de nævnte selskaber og foreninger, herunder til

appellanterne, vedtog Kommissionen den 26. marts 2007 en klagepunktsmeddelelse, som også blev meddelt de sidstnævnte. I perioden fra den 15. november 2004 til den 20. januar 2006 anmodede flere virksomheder, som ikke omfattede appellanterne, om bødefritagelse eller bødenedsættelse.

- 8 Ved skrivelse af 31. juli 2007 fremsendte appellanterne deres bemærkninger til klagepunktsmeddelelsen af 26. marts 2007 til Kommissionen.
- 9 Efter en høring, som blev afholdt fra den 12. november til den 14. november 2007, og fremsendelsen den 9. juli 2009 af en sagsfremstillingsmeddelelse, som henledte appellanternes opmærksomhed på visse beviser, som Kommissionen påtænkte at lægge til grund ved vedtagelsen af en endelig afgørelse, vedtog Kommissionen den 23. juni 2010 den omtvistede afgørelse.
- 10 I den omtvistede afgørelse anførte Kommissionen, at den fastslåede overtrædelse for det første bestod i, at producenterne af badeværelsesudstyr og -inventar samordnede deres årlige prisforhøjelser og andre aspekter ved prifsættelsen ved regelmæssige møder i nationale brancheforeninger, for det andet i fastsættelse eller samordning af priserne ved konkrete begivenheder, såsom en stigning i råvarepriser, indførelsen af euroen eller indførelse af motorvejsafgifter i Tyskland og for det tredje i videregivelse og udveksling af følsomme kommercielle oplysninger. Denne praksis havde fulgt et gentaget mønster, som havde vist sig at være det samme i de seks medlemsstater, der var omfattet af Kommissionens undersøgelse. Fastsættelsen af priser i sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar var en årligt tilbagevendende begivenhed, og producenterne fastsatte nærmere bestemt deres prislister, som i almindelighed gjaldt et år, og som dannede grundlag for de kommercielle relationer med grossisterne.
- 11 Kommissionen fastslog ligeledes, at den ovenfor beskrevne praksis var en del af en samlet plan med det formål at begrænse konkurrencen mellem adressaterne for den omtvistede afgørelse og besad de karakteristika, som kendetegner en samlet og vedvarende overtrædelse, hvis anvendelsesområde omfattede tre undergrupper af produkter, nemlig vandhaner og armaturer, bruseafskærmninger og tilbehør samt keramiske artikler (herefter »de tre undergrupper af produkter«), og som omfattede Belgiens, Tysklands, Frankrigs, Italiens, Nederlandenes og Østrigs område. Hvad angår kartellets opbygning henviste Kommissionen til eksistensen af nationale brancheforeninger, som omfattede medlemmer, hvis virksomhed vedrørte alle tre undergrupper af produkter, som Kommissionen benævnte »koordinationsorganer«, nationale brancheforeninger, som omfattede medlemmer, hvis virksomhed vedrørte mindst to ud af tre undergrupper af produkter, som Kommissionen benævnte »foreninger vedrørende flere produktgrupper«, samt specialsammenslutninger, som omfattede medlemmer, hvis virksomhed vedrørte en af de tre undergrupper af produkter. Endelig fastslog Kommissionen, at der fandtes en central gruppe af virksomheder, som havde deltaget i kartellet i forskellige medlemsstater og via koordinationsorganer og foreninger vedrørende flere produktgrupper.
- 12 Hvad angår appellanternes deltagelse i den fastslåede overtrædelse anførte Kommissionen, for det første, at selv om appellanterne under overtrædelsen primært fremstillede keramiske artikler, havde de ikke desto mindre, henset til deres deltagelse i de hemmelige møder i koordinationsorganet i Tyskland, IndustrieForum Sanitär, tidligere Freundeskreis der deutschen Sanitärindustrie (herefter »IFS«), som omfattede de tre undergrupper af produkter, haft kendskab til de forskellige produkttyper, der var genstand for overtrædelsen. For så vidt angår kartellets geografiske udstrækning fandt Kommissionen, for det andet, at appellanterne i de perioder, hvor de deltog i kartellet, eftersom de var medlemmer af IFS, af koordinationsorganet og specialsammenslutningen for undergruppen for keramiske produkter i Tyskland Fachverband Sanitärkeramische Industrie (herefter »FSKI«), af specialsammenslutningen for undergruppen for keramiske produkter i Belgien Vitreous China-group (herefter »VCG«) og af specialsammenslutningen for undergruppen for keramiske produkter i Frankrig l'Association française des industries de céramique sanitaire (herefter »AFICS«), havde deltaget direkte i den fastslåede overtrædelse på Belgiens, Tysklands og Frankrigs områder. Kommissionen fandt, at flere objektive indicier viste, at appellanterne med rimelighed måtte have en formodning om den fastslåede

overtrædelses geografiske udstrækning ikke blot på Belgiens, Tysklands og Frankrigs områder, men tillige på Italiens og Østrigs områder. For så vidt angår Nederlandenes område anførte Kommissionen, at den ikke konkluderede, at der havde været et kartel i Nederlandene efter 1999.

- 13 Med henblik på beregningen af størrelsen af den bøde, som hver virksomhed skulle pålægges, baserede Kommissionen sig på retningslinjerne for beregning af bøder efter artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning (EF) nr. 1/2003 (EUT 2006, C 210, s. 2, herefter »retningslinjerne af 2006«). Den fastsatte bødens grundbeløb, idet den præciserede, at denne beregning for hver virksomhed var baseret på virksomhedens afsætning i den pågældende medlemsstat, multipliceret med det antal år, som den havde deltaget i den fastslåede overtrædelse i hver medlemsstat og for hver pågældende undergruppe af produkter, således at der blev taget hensyn til, at nogle virksomheder udelukkende udøvede deres aktiviteter i visse medlemsstater eller udelukkende med hensyn til én af de tre undergrupper af produkter.
- 14 Med hensyn til overtrædelsens grovhed fastsatte Kommissionen koefficienten til 15% baseret på fire kriterier for vurdering af overtrædelsen: arten af den foreholdte adfærd, de samlede markedsandele, overtrædelsens geografiske udstrækning og udmøntningen i praksis heraf. Endvidere fastsatte Kommissionen den multiplikationsfaktor, der skulle finde anvendelse som følge af overtrædelsens varighed på det for appellanterne fastsatte grundbeløb, til 4,33 for Tyskland, 3 for Belgien og 0,66 for Frankrig. Med henblik på at afskrække de pågældende virksomheder fra at deltage i den hemmelige praksis, som var genstand for den omtvistede afgørelse, besluttede Kommissionen at forhøje bødens grundbeløb ved at anvende et ekstrabeløb på 15%.
- 15 Efter at Kommissionen havde fastsat grundbeløbet, undersøgte den, om der forelå skærpene eller formildende omstændigheder, som kunne begrunde en justering af grundbeløbet. Kommissionen konstaterede, at der ikke forelå skærpene eller formildende omstændigheder med hensyn til appellanterne, og efter anvendelse af loftet på 10% af omsætningen blev appellanterne i den omtvistede afgørelses artikel 2 pålagt en bøde på 29 266 325 EUR.

Sagen for Retten og den appellerede dom

- 16 Ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 2. september 2010 anlagde appellanterne sag ved Retten med påstand om delvis annullation af den omtvistede afgørelse og fremsatte i denne forbindelse ni anbringender.
- 17 De første seks anbringender vedrørte delvis annullation af den omtvistede afgørelse og omfattede henholdsvis det første anbringende om en tilsidesættelse af kravene vedrørende beviser for en overtrædelse af artikel 101, stk. 1, TEUF, det andet anbringende om dels en tilsidesættelse af appellanternes ret til forsvar, dels et urigtigt skøn vedrørende appellanternes angivelige deltagelse i et kartel vedrørende flere produktgrupper inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar, det tredje anbringende om et urigtigt skøn vedrørende appellanternes angivelige deltagelse i en overtrædelse af konkurrencereglerne inden for sektoren for keramiske artikler i Tyskland, det fjerde anbringende om et urigtigt skøn vedrørende appellanternes angivelige deltagelse i en samordning af priser i Belgien og i Frankrig, det femte anbringende om et urigtigt skøn vedrørende kvalificeringen af den pågældende praksis kvalificering som en samlet og vedvarende overtrædelse, og det sjette anbringende om en tilsidesættelse af retten til at blive hørt som følge af den administrative procedures varighed regnet fra høringen af appellanterne til vedtagelsen af den omtvistede afgørelse.
- 18 Det syvende anbringende vedrørte ulovligheden af bestemmelserne i artikel 23, stk. 2 og 3, i forordning nr. 1/2003 og af retningslinjerne af 2006 og omfattede to ulovlighedsindsigelser.

- 19 Det ottende og det niende anbringende, som var fremsat subsidiært, vedrørte nedsættelse af bøden, idet det med det ottende anbringende var anført, at der ved fastsættelsen af bødens grundbeløb ikke blev taget hensyn til, at appellanternes deltagelse i den fastslåede overtrædelse var mindre alvorlig end de andre deltageres, og idet det med det niende anbringende var anført, at den endelige pålagte bøde efter anvendelse af loftet på 10% af omsætningen var uforholdsmæssig.
- 20 I den appellerede doms præmis 338 tog Retten kun delvist det andet, det tredje og det fjerde anbringende – behandlet i lyset af det første anbringende – til følge med den begrundelse, at Kommissionen havde foretaget et urigtigt skøn, da den fastslog, at appellanterne havde deltaget i den fastslåede overtrædelse på Italiens, Nederlandenes og Østrigs områder. I den appellerede doms præmis 352-357 tog Retten derfor delvist den principale påstand om delvis annullation af den omtvistede afgørelse til følge.
- 21 Hvad angår den subsidiære påstand om nedsættelse af den bøde, som appellanterne var blevet pålagt, forkastede Retten for det første – i den appellerede doms præmis 376 og 384 – det ottende og det niende anbringende, hvormed appellanterne havde gjort gældende, at bødens grundbeløb var beregnet efter en metode, der ikke var i overensstemmelse med ligebehandlingsprincippet og princippet om individuelle straffe, og at det endelige bødebeløb, der blev pålagt, var uforholdsmæssigt og udtryk for forskelsbehandling.
- 22 Under udøvelse af sin fulde prøvelsesret fastslog Retten i den appellerede doms præmis 385 og 386 for det andet, at det ikke var berettiget at nedsætte den bøde på 29 266 325 EUR, som appellanterne var blevet pålagt, og at dette beløb udgjorde en passende sanktion i betragtning af den pågældende overtrædelses varighed og grovhed.

Parternes påstande

- 23 Appellanterne har nedlagt følgende påstande:
- Den appellerede dom ophæves, for så vidt som Kommissionen blev frifundet i det af appellanterne anlagte søgsmål.
  - Det fastslås i henhold til artikel 263, stk. 4, TEUF, at den omtvistede afgørelses artikel 1, stk. 1, og artikel 2 og 3 er ugyldige, for så vidt som de vedrører appellanterne.
  - Subsidiært annulleres bøden, eller den nedsættes betydeligt.
  - Mere subsidiært ophæves den appellerede dom, og sagen hjemvises til fornyet behandling ved Retten i overensstemmelse med Domstolens dom.
  - Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.
- 24 Kommissionen har nedlagt følgende påstande:
- Appellen forkastes.
  - Appellanterne tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Appellen

25 Appellanterne har til støtte for appellen fremsat seks anbringender:

Det første anbringende

26 Med deres første anbringende, der er opdelt i to led, har appellanterne anført, at artikel 31 i forordning nr. 1/2003, uskyldsformodningen og retten til en retfærdig rettergang, som er sikret ved Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«) og ved den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, undertegnet i Rom den 4. november 1950 (herefter »EMRK«), er blevet tilsidesat som følge af afvisningen af at foretage en fuld prøvelse, og at begrundelsespligten er blevet tilsidesat.

Det første anbringendes første led

– Parternes argumenter

27 Med det første anbringendes første led, som bl.a. vedrører den appellerede doms præmis 48, 55, 98, 109, 113, 132, 146, 192, 195, 201, 293 og 308, har appellanterne gjort gældende, at Retten tilsidesatte artikel 31 i forordning nr. 1/2003, idet den afviste at foretage en fuld prøvelse med hensyn til de faktiske og retlige konstateringer, som Kommissionen havde foretaget i den omtvistede afgørelse.

28 Appellanterne er af den opfattelse, at Retten alene foretog en kontrol af, om de havde foreholdt Kommissionen, at den havde anlagt et urigtigt skøn. Det følger af flere af den appellerede doms præmisser, at Retten kun var rede til at foretage en retlig og materiel kontrol af den omtvistede afgørelse, såfremt der var rejst konkrete klagepunkter, og hvor det samtidig var bevist, at konstateringerne i afgørelsen var forkerte. Hvis et sådan bevis ikke forelå, antog Retten, at de omhandlede konstateringer fra Kommissionens side ikke var blevet bestridt, selv om de udtrykkeligt var blevet anfægtet. Retten baserede sig således på en formodning for, at de materielle konstateringer var rigtige, og for at Kommissionens argumenter var velbegrundede. Retten undlod således at foretage en kontrol af samtlige elementer i den omtvistede afgørelse og gav afkald på muligheden for at anlægge sin egen vurdering i stedet for Kommissionens. For så vidt angår de retlige konstateringer var Retten i overensstemmelse med princippet iura novit curia forpligtet til selv at foretage de retlige kvalificeringer og ikke til blot at efterprøve, om Kommissionen havde begået fejl i denne forbindelse.

29 Kommissionen har for sin del anført, at den fulde prøvelse kun angår den pålagte sanktion, hvis lovlighed ligeledes skal efterprøves. Hensigten med den fulde prøvelse er ikke at erstatte legalitetskontrollen, således at Retten efter anmodning herom skal anlægge sin egen vurdering i stedet for Kommissionens, hverken hvad angår konstateringen af de faktiske omstændigheder eller deres retlige kvalificering. Retten konstaterede med rette, at den fulde prøvelse ikke svarer til en kontrol af egen drift.

– Domstolens bemærkninger

30 I henhold til fast retspraksis indebærer den legalitetskontrol, der er indført i artikel 263 TEUF, at Unionens retsinstanser udøver en såvel retlig som faktisk kontrol af den appellerede dom med hensyn til de argumenter, som appellanten har fremført, og at de har beføjelse til at bedømme beviser, annullere den nævnte afgørelse og ændre bødeløb (jf. dom af 10.7.2014, Telefónica og Telefónica de España mod Kommissionen, C-295/12 P, EU:C:2014:2062, præmis 53 og den deri nævnte retspraksis).

- 31 Legalitetskontrollen kompletteres af den fulde prøvelsesret, der er tillagt Unionens retsinstanser ved artikel 31 i forordning nr. 1/2003, i henhold til artikel 261 TEUF. Denne kompetence giver Unionens retsinstanser beføjelse til ud over en simpel legalitetskontrol af sanktionen at anlægge deres egen vurdering i stedet for Kommissionens og derfor ophæve, nedsætte eller forhøje den pålagte bøde eller tvangsbøde (jf. dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen, C-386/10 P, EU:C:2011:815, præmis 63 og den deri nævnte retspraksis).
- 32 Udøvelsen af den fulde prøvelsesret svarer imidlertid ikke til en kontrol af egen drift, og proceduren er kontradiktorisk. Det er i princippet op til sagsøgeren at gøre anbringender gældende til prøvelse af den omtvistede afgørelse og at fremlægge bevismateriale til støtte for disse anbringender (jf. dom af 18.12.2014, Kommissionen mod Parker Hannifin Manufacturing og Parker-Hannifin, C-434/13 P, EU:C:2014:2456, præmis 76 og den deri nævnte retspraksis).
- 33 Det skal i denne forbindelse fremhæves, at den manglende kontrol af hele den anfægtede afgørelse af egen drift ikke er i strid med princippet om effektiv domstolsprøvelse. Det er således ikke nødvendigt for at overholde dette princip, at Retten, der godt nok er forpligtet til at besvare de påberåbte anbringender og til at udøve en såvel retlig som faktisk kontrol, er forpligtet til af egen drift at foretage en ny og fuldstændig undersøgelse af sagen (jf. dom af 8.12.2011, Chalkor mod Kommissionen, C-386/10 P, EU:C:2011:815, præmis 66).
- 34 Det er på baggrund af denne praksis, at det første anbringendes første led bør behandles.
- 35 Det skal bemærkes, at appellanterne i det væsentlige har gjort gældende, at Rettens fejlagtige udøvelse af domstolsprøvelsen, navnlig Rettens afvisning af at foretage en fuld prøvelse med hensyn til de faktiske og retlige konstateringer, som Kommissionen foretog i den omtvistede afgørelse, har den virkning, at konklusionerne i flere af præmisserne i den appellerede dom er forkerte.
- 36 Det fremgår af den retspraksis, som er nævnt i denne doms præmis 30-33, dels at den fulde prøvelsesret alene vedrører den pålagte sanktion og ikke hele den omtvistede afgørelse, dels at hverken den fulde prøvelsesret eller legalitetskontrollen svarer til en kontrol af egen drift, og Retten er således ikke forpligtet til af egen drift at foretage en ny og fuldstændig undersøgelse af sagen, uafhængigt af de klagepunkter, som sagsøgeren har anført.
- 37 Eftersom det første anbringendes første led hviler på en fejlagtig formodning for, at Retten var forpligtet til af egen drift at kontrollere den omtvistede afgørelse i sin helhed, skal det forkastes som ugrundet.

Det første anbringendes andet led

– Parternes argumenter

- 38 Med det første anbringendes andet led, som bl.a. vedrører den appellerede doms præmis 275, 285, 359 og 360, har appellanterne foreholdt Retten, at den alene undersøgte konsekvenserne af, at den omtvistede afgørelse var delvis ulovlig, og af de argumenter, der var anført vedrørende bøden, uden at foretage en selvstændig og fri vurdering under hensyntagen til alle de faktiske omstændigheder i sagen. Retten tilsidesatte derfor den pligt til at foretage en fuld prøvelse, som den er pålagt i henhold til artikel 31 i forordning nr. 1/2003, hvorefter den skal træffe en skønsmæssigt selvstændig afgørelse vedrørende bøden i lyset af samtlige de faktiske omstændigheder og uden at være begrænset til sagsakternes indhold. Eftersom Retten hverken undersøgte samtlige trin i beregningen eller begrundede konklusionen af en sådan undersøgelse, ligesom den heller ikke undersøgte bødens forholdsmæssighed eller dens overensstemmelse med ligebehandlingsprincippet i forhold til bøderne pålagt i parallelle sager, tilsidesatte den sin pligt til at foretage en fuld prøvelse og sin begrundelsespligt.

39 Kommissionen har anført, at appellanterne med urette er af den opfattelse, at Retten skulle have truffet afgørelse om anbringender, som ikke er blevet fremsat, eller som appellanterne ikke har specificeret. For så vidt angår bødens størrelse rejser den blotte omstændighed, at Retten baserede sig på retningslinjerne af 2006 og efterprøvede anvendelsen heraf, endvidere ikke tvivl om, at den appellerede dom er velbegrundet.

– Domstolens bemærkninger

40 Det er ubestridt, at Retten er beføjet til, ud over en simpel legalitetskontrol af de bøder, som Kommissionen fastsætter, at anlægge sin egen vurdering i stedet for Kommissionens og derfor ophæve, nedsætte eller forhøje den pålagte bøde eller tvangsbøde (jf. dom af 22.11.2012, E.ON Energie mod Kommissionen, C-89/11 P, EU:C:2012:738, præmis 124 og den deri nævnte retspraksis).

41 Unionens retsinstanter er med henblik på at opfylde kravene til en fuld prøvelse som omhandlet i chartrets artikel 47 hvad angår bøden under udøvelsen af de i artikel 261 TEUF og 263 TEUF fastsatte kompetencer forpligtede til at undersøge ethvert retligt eller faktisk klagepunkt, der har til formål at godtgøre, at bødens størrelse ikke er i overensstemmelse med overtrædelsens grovhed og dens varighed (jf. dom af 18.12.2014, Kommissionen mod Parker Hannifin Manufacturing og Parker-Hannifin, C-434/13 P, EU:C:2014:2456, præmis 75 og den deri nævnte retspraksis).

42 Således som det følger af den faste retspraksis, som er anført i denne doms præmis 32, svarer udøvelsen af den fulde prøvelsesret imidlertid ikke til en kontrol af egen drift, og proceduren er kontradiktorisk. Det er i princippet op til sagsøgeren at gøre anbringender gældende til prøvelse af den anfægtede afgørelse og at fremlægge bevismateriale til støtte for disse anbringender.

43 I modsætning til, hvad appellanterne har gjort gældende, tilkommer det derfor ikke Retten af egen drift at foretage en undersøgelse uafhængigt af de specifikke anbringender, som sagsøgeren fremsætter, med undtagelse af anbringender om grundlæggende retsprincipper, eller at træffe en skønsmæssig selvstændig afgørelse vedrørende den af Kommissionen fastsatte bøde, men at træffe afgørelse om de anbringender, som sagsøgeren har bedt den tage stilling til.

44 For så vidt angår appellanternes argument, hvorefter Retten undlod at begrunde sin undersøgelse af størrelsen af den bøde, som appellanterne var blevet pålagt, fastslog Retten indledningsvis i den appellerede doms præmis 362, at en annullation af den omtvistede afgørelse med hensyn til overtrædelsen i Italien, i Nederlandene og i Østrig ikke kunne føre til en ændring af bøden, eftersom Kommissionen med henblik på beregning af bødens størrelse ikke havde taget højde for appellanternes afsætning i Italien, i Nederlandene og i Østrig, men udelukkende for afsætningen i Belgien, i Tyskland og i Frankrig.

45 Retten undersøgte derefter i den appellerede doms præmis 368-376 anbringendet vedrørende de fejl, som Kommissionen angiveligt havde begået i forbindelse med beregningen af bødens grundbeløb, navnlig med hensyn til fastsættelsen af en sats på 15% for koefficienten for »overtrædelsens grovhed«. Retten fastslog, at eftersom den samlede og vedvarende overtrædelse, som var begået igennem en årrække på de tre berørte medlemsstaters områder, og som bestod i en systematisk prisfastsættelse, var blandt de mest alvorlige overtrædelser, skulle en sats på 15% for »overtrædelsens grovhed« anses for at have en passende størrelse, særligt henset til den omstændighed, at satserne for denne type overtrædelse går fra 0% til 30%.

46 Endelig undersøgte Retten i den appellerede doms præmis 377-384 anbringendet om, at bøden angiveligt var uforholdsmæssig og udtryk for forskelsbehandling som følge af sin størrelse, som svarende til 10% af appellanternes årlige omsætning. Retten fastslog, at anvendelsen af et loft på 10% af omsætningen i henhold til fast retspraksis ikke er i strid med proportionalitetsprincippet eller ligebehandlingsprincippet.

- 47 Ifølge fast retspraksis påhviler det herved ikke Retten i medfør af begrundelsespligten i sin fremstilling udtømmende og et for et at behandle alle de argumenter, der er fremført af parterne i sagen. Begrundelsen kan således fremgå indirekte, forudsat at de berørte parter kan få kendskab til begrundelsen for, at Retten ikke har godtaget deres argumenter, og således, at Domstolen kan råde over de oplysninger, der er tilstrækkelige til, at den kan udøve sin prøvelsesret (jf. dom af 11.7.2013, Gosselin Group mod Kommissionen, C-429/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:463, præmis 53 og den deri nævnte retspraksis).
- 48 Under disse omstændigheder må det konstateres, at Retten foretog en grundig undersøgelse af anbringenderne om størrelsen af den af Kommissionen pålagte bøde og i denne forbindelse begrundede sin undersøgelse tilstrækkeligt.
- 49 Endvidere tilkommer det Retten at undersøge, hvorvidt bødens størrelse er passende, og det tilkommer i princippet ikke Domstolen, når den træffer afgørelse vedrørende retlige spørgsmål under en appelsag, af billighedsgrunde at omgøre det skøn, som Retten har udøvet under sin fulde prøvelsesret vedrørende størrelsen af de bøder, som pålægges virksomheder på grund af disses overtrædelse af EU-retten (jf. i denne retning dom af 4.9.2014, YKK m.fl. mod Kommissionen, C-408/12 P, EU:C:2014:2153, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).
- 50 Det første anbringendes andet led og følgelig det første anbringende i sin helhed bør derfor forkastes.

Det andet anbringende

- 51 Det andet anbringende, som har to led, vedrører en tilsidesættelse af artikel 263 TEUF og af retten til effektive retsmidler, som er fastsat i chartrets artikel 47, stk. 1, som følge af en utilstrækkelig undersøgelse af Kommissionens konstateringer i forbindelse med legalitetskontrollen, og som følge af en overskridelse af grænserne for denne kontrol.

Det andet anbringendes første led

– Parternes argumenter

- 52 Med det andet anbringendes første led har appellanterne gjort gældende, at Retten tilsidesatte artikel 263 TEUF og retten til effektive retsmidler, for så vidt som den i forbindelse med legalitetskontrollen, bl.a. i den appellerede doms præmis 98, 146, 195, 293 og 308, stillede for høje krav til appellanterne med hensyn til deres oplysningspligt og bevisbyrde. Retten burde have kontrolleret, om Kommissionen havde fortolket de påberåbte beviser korrekt, og om de konklusioner, som den udledte heraf, var begrundede. I denne henseende kunne Retten ikke have en formodning om rigtigheden af Kommissionens konklusioner eller retlige vurderinger. Retten pålagde appellanterne bevisbyrden, inden at den selv foretog en vurdering af indicierne. En sagsøger kan ikke forventes at fremlægge modbeviser for så vidt angår det af Kommissionen anførte, når Kommissionen ikke har påberåbt sig beviser til støtte for det af Kommissionen i den omtvistede afgørelse anførte.
- 53 Appellanterne har konkluderet, at Retten ved i den appellerede doms præmis 134, 138, 141, 144, 146, 187, 252, 293 og 308 at forkaste deres argumenter og henviser til, at der angiveligt påhvilede dem en bevisbyrde, ikke udøvede en tilstrækkelig legalitetskontrol og således tilsidesatte artikel 263 TEUF og retten til effektive retsmidler.

- 54 Kommissionen har for så vidt angår den angivelige »formodning for rigtighed« fremhævet, at det følger af retspraksis, at når Kommissionen lægger beviser, som i princippet er tilstrækkelige til at godtgøre, at en overtrædelse har fundet sted, til grund, tilkommer det den pågældende virksomhed at føre bevis for, dels at den af denne påberåbte omstændighed foreligger, dels at denne omstændighed rejser tvivl med hensyn til bevisværdien af de beviser, som Kommissionen lægger til grund.
- 55 I modsætning til appellanterne er Kommissionen af den opfattelse, at den begrundede den omtvistede afgørelse tilstrækkeligt på baggrund af beviser, og at det påhvilede appellanterne at identificere de omtvistede elementer, formulere klagepunkter og fremlægge beviser i denne henseende. Eftersom dette processuelle krav ikke er i strid med den bevisbyrde, som påhviler Kommissionen, skal det andet anbringendes første led forkastes.
- Domstolens bemærkninger
- 56 I henhold til fast praksis påhviler det den part eller myndighed, der gør en tilsidesættelse af konkurrencereglerne gældende, at føre bevis herfor, og det påhviler den virksomhed eller den sammenslutning af virksomheder, der fremsætter et anbringende til tilbagevisning af en konstatering af, at der foreligger en overtrædelse af disse regler, at føre bevis for, at betingelserne for anvendelsen af den regel, hvoraf dette anbringende er udledt, er opfyldt, således at myndigheden herefter må anvende andre beviser (jf. dom af 17.6.2010, Lafarge mod Kommissionen, C-413/08 P, EU:C:2010:346, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).
- 57 Selv om bevisbyrden ifølge disse principper påhviler både Kommissionen og virksomheden eller den pågældende sammenslutning, kan de faktiske omstændigheder, som en part gør gældende, forpligte den anden part til at fremkomme med en forklaring eller en begrundelse, i mangel af hvilken det kan antages, at reglerne for bevisbyrde er blevet opfyldt (jf. dom af 17.6.2010, Lafarge mod Kommissionen, C-413/08 P, EU:C:2010:346, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis).
- 58 Endvidere er det, der kræves af en sagsøger inden for rammerne af et søgsmål, at identificere de omtvistede elementer i den anfægtede afgørelse, at formulere klagepunkter i den henseende og at fremlægge bevismateriale, som kan udgøre tungtvejende elementer, til støtte for at bevise, at klagepunkterne er begrundede (jf. i denne retning dom af 8.12.2011, KME Germany m.fl. mod Kommissionen, C-272/09 P, EU:C:2011:810, præmis 105).
- 59 I den foreliggende sag må det konstateres, at Retten for det første, i den appellerede doms præmis 90-92, henviste til retspraksis vedrørende begrebet »samlet og vedvarende overtrædelse«. For det andet henviste Retten i den appellerede doms præmis 93-108 til de bevisregler, der finder anvendelse i sager om overtrædelse af artikel 101, stk. 1, TEUF.
- 60 Nærmere bestemt fastslog Retten i den appellerede doms præmis 97, idet den baserede sig på Domstolens faste praksis, at eftersom Kommissionen havde kunnet godtgøre, at en virksomhed havde deltaget i åbenbart konkurrencebegrænsende møder, kunne Retten med føje – uden med urette at vende bevisbyrden eller at tilsidesætte uskyldsformodningen – antage, at det påhvilede denne virksomhed at fremlægge en anden forklaring på indholdet af disse møder. Endvidere bemærkede Retten i den appellerede doms præmis 98, at det ikke alene påhvilede virksomheden at påberåbe sig en omstændighed, der rejser tvivl med hensyn til bevisværdien af de beviser, som Kommissionen lægger til grund, men også at føre bevis for, at der foreligger en sådan omstændighed, og også for, at denne omstændighed rejser tvivl med hensyn til bevisværdien af de beviser, som Kommissionen lægger til grund.

- 61 Eftersom Retten i den appellerede doms præmis 111-147 kontrollerede kvalificeringen af den omhandlede adfærd som en samlet og vedvarende overtrædelse, og, idet den fandt, at Kommissionen med rette kunne nå frem til en sådan kvalificering, pålagde den appellanterne at føre bevis for omstændigheder, der rejser tvivl om Kommissionens konklusion med hensyn til denne kvalificering, tilsidesatte den ikke reglerne om bevisbyrde.
- 62 Der følger af det foregående, at det andet anbringendes første led er ugrundet.

Det andet anbringendes andet led

– Parternes argumenter

- 63 Med det andet anbringendes andet led har appellanterne anført, at Retten overskred grænserne for legalitetskontrollen, idet den foretog en ensidig fuld prøvelses til skade for dem. Appellanterne har gjort gældende, at Retten gik videre end Kommissionens konstateringer i den omtvistede afgørelse og overskred grænserne for legalitetskontrollen ved at foretage en fornyet kvalificering af de faktiske omstændigheder, som Kommissionen med urette havde retligt kvalificeret.
- 64 Navnlig ændrede Retten, for det første, i den appellerede doms præmis 213, den kvalificering, som Kommissionen havde foretaget i den omtvistede afgørelse vedrørende praksissen for udveksling af oplysninger og ændrede den til en prisaftale vedrørende flere produktgrupper. For det andet tillagde Retten i den appellerede doms præmis 261, 311 og 312 appellanternes deltagelse i møder, som ikke var genstand for undersøgelse i den omtvistede afgørelse, en høj bevisværdi. For det tredje fastslog Retten i den appellerede doms præmis 235, 239 og 298, idet den forkastede appellanternes argument om, at beviserne ikke godtgjorde, at der var indgået aftaler under de pågældende begivenheder, at et forsøg på at tilvejebringe en aftale i sig selv udgør en overtrædelse af artikel 101 TEUF. Retten tog således udgangspunkt i et princip om, at et »aftaleforsøg« i sig selv udgør en samordnet praksis, og anførte dette imod appellanterne. Retten foretog således en fornyet kvalificering af de faktiske omstændigheder i forhold til Kommissionens kvalificering og overskred grænserne for legalitetskontrollen.
- 65 For så vidt angår de omtvistede møder har Kommissionen indledningsvis fremhævet, at Retten på intet tidspunkt undersøgte de pågældende tre møder. Hvad dernæst angår den angivelige fornyede kvalificering af udvekslingen af oplysninger som en aftale kan denne, selv såfremt den godtgøres, ikke føre til ophævelse af den appellerede dom, idet møderne havde et konkurrencebegrænsende formål. Begreberne »aftale« og »samordnet praksis« omfatter former for hemmelig forståelse, som er af samme karakter, og som kun adskiller sig fra hinanden ved deres grad og den form, hvorunder de kommer til udtryk. Ifølge Kommissionen er det således tilstrækkeligt at påvise, at den ene eller den anden foreligger, med henblik på at fastslå, at artikel 101 TEUF er blevet overtrådt. Endelig er den angiveligt ulovlige fornyede kvalificering af den omtvistede afgørelse, som Retten foretog i den appellerede doms præmis 235, 239 og 298, blot en formodning, som appellanterne har.
- 66 Ifølge Kommissionen bør det andet anbringendes andet led og anbringendet i sin helhed forkastes.

– Domstolens bemærkninger

- 67 Hvad for første angår appellanternes argument, hvorefter Retten overskred grænserne for legalitetskontrol ved at foretage en fornyet kvalificering af de faktiske omstændigheder, som Kommissionen havde foretaget en fejlagtig retlig kvalificering af, dvs. Retten foretog en fornyet kvalificering af praksisserne for udveksling af oplysninger om priser som en aftale, må det konstateres, at det af den appellerede doms præmis 211 og 212, henset til den heri nævnte retspraksis, klart kan udledes, at Retten henviste til praksissen for udveksling af oplysninger som en samordnet praksis. Det

kan ikke foreholdes Retten, at den alene på grund af den omstændighed, at ordet »aftale« fremgår af den appellerede doms præmis 213, foretog en fornyet kvalificering af den adfærd, som blev foreholdt appellanterne.

- 68 Begreberne »aftale« og »samordnet praksis« som omhandlet i artikel 101, stk. 1, TEUF omfatter endvidere set fra et subjektivt synspunkt former for hemmelig forståelse, som er af samme karakter, og som kun adskiller sig fra hinanden ved deres grad og den form, hvorunder de kommer til udtryk. Det er således tilstrækkeligt, at der føres bevis for, at de elementer, som udgør den ene eller den anden af disse former for overtrædelse som omhandlet i denne bestemmelse, foreligger, for at bestemmelsen under alle omstændigheder kan finde anvendelse (jf. i denne retning dom af 5.12.2013, Solvay Solexis mod Kommissionen, C-449/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:802, præmis 52 og den deri nævnte retspraksis).
- 69 Hvad dernæst angår argumentet, hvorefter Retten i den appellerede doms præmis 261, 311 og 312 tillagde visse beviser vedrørende appellanternes deltagelse i møder, som ikke er blevet undersøgt i den omtvistede afgørelse, en høj bevisværdi, må det konstateres, dels at det følger af ordlyden af den appellerede doms præmis 206 og 264, at Retten henviste til de lister over møder, som fremgår af henholdsvis bilag 1 og 4 til den omtvistede afgørelse, dels at der i den appellerede doms præmis 261 og 311 opregnes alle de møder, som fremgår af disse lister. Selv om Retten i den appellerede doms præmis 264, 311 og 312 nævnte møderne i IFS den 14. november 2001 og i FSKI den 23. januar og den 5. juli 2002, undersøgte den i modsætning til, hvad appellanterne har gjort gældende, ikke disse møder eller tillagde beviserne vedrørende disse møder en høj bevisværdi. Selv om disse møder er opført på den fuldstændige liste over møder, som fremgår af den appellerede doms præmis 312, fastslog Retten endvidere i den appellerede doms præmis 313, at næsten alle, men ikke alle, beviserne støtter den konklusion, hvorefter appellanterne deltog i den omhandlede samlede og vedvarende overtrædelse. Det følger heraf, at Retten ikke baserede sig på møderne i IFS den 14. november 2001 og i FSKI den 23. januar og den 5. juli 2002 med henblik på at fastslå, at Kommissionen havde bevist, at appellanterne havde deltaget i overtrædelsen på Tysklands område i perioden fra den 7. juli 2000 til den 9. november 2004.
- 70 Hvad endelig angår appellanternes argument, hvorefter Retten i den appellerede doms præmis 235, 239 og 298 fejlagtigt fandt, at selv et forsøg på at indgå en aftale udgør en overtrædelse af artikel 101 TEUF, bemærkes, at begrebet »samordnet praksis« i den i artikel 101, stk. 1, TEUF forudsatte betydning omhandler en form for koordinering mellem virksomheder, hvorved disse ikke går så langt som til at slutte en egentlig aftale, men dog bevidst erstatter den risiko, der er forbundet med normal konkurrence, med et indbyrdes praktisk samarbejde (jf. i denne retning dom af 8.7.1999, Kommissionen mod Anic Partecipazioni, C-49/92 P, EU:C:1999:356, præmis 115 og den deri nævnte retspraksis).
- 71 De for begrebet »samordnet praksis« som omhandlet i denne bestemmelse forudsatte kriterier om samordning og samarbejde skal således forstås ud fra den grundtanke, der ligger bag TEUF's konkurrenceregler, hvorefter enhver erhvervsdrivende uafhængigt skal tage stilling til den politik, han vil føre på det indre marked (jf. i denne retning dom af 22.10.2015, AC-Treuhand mod Kommissionen, C-194/14 P, EU:C:2015:717, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis).
- 72 Selv om dette krav om uafhængighed ganske vist ikke udelukker de erhvervsdrivendes ret til at foretage de nødvendige tilpasninger til deres konkurrenters konstaterede eller antagelige adfærd, udelukker det imidlertid kategorisk enhver direkte eller indirekte kontakt mellem sådanne erhvervsdrivende, som har til formål eller til følge enten at påvirke en aktuel eller potentiel konkurrents markedsadfærd eller at informere en sådan konkurrent om den markedsadfærd, som den pågældende erhvervsdrivende har besluttet sig til — eller overvejer — selv at følge, når denne kontakt har til formål eller til følge, at der opstår konkurrencevilkår, som ikke svarer til det pågældende markeds normale vilkår i betragtning af

produkternes eller de præsterede tjenesteydelsers art, størrelsen og antallet af virksomheder på markedet samt dettes omfang (jf. i denne retning dom af 8.7.1999, Kommissionen mod Anic Partecipazioni, C-49/92 P, EU:C:1999:356, præmis 117 og den deri nævnte retspraksis).

- 73 Heraf følger, at kontakt i form af et forsøg på at aftale om priser derfor udgør en samordnet praksis, som er forbudt i henhold til artikel 101, stk. 1, TEUF (jf. i denne retning dom af 5.12.2013, Solvay mod Kommissionen, C-455/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:796, præmis 40).
- 74 Det følger heraf, at det andet anbringendes andet led og følgelig det andet anbringende i sin helhed skal forkastes som ugrundet.

Det tredje anbringende

Parternes argumenter

- 75 I forbindelse med deres tredje anbringende, som omfatter 14 led, der skal undersøges under ét, har appellanterne gjort gældende, at Retten i flere tilfælde foretog en åbenbar og afgørende urigtig gengivelse af sagsakterne og samtidig begik retlige fejl og tilsidesatte de anerkendte principper om bevisførelse.
- 76 Appellanterne er af den opfattelse, at Retten i den appellerede doms præmis 87, for det første, foretog en urigtig gengivelse af begæringerne om foranstaltninger til bevisoptagelse, som fremgår af punkt 117 i stævningen og punkt 24 i replikken, og af deres indlæg under den mundtlige forhandling. I den appellerede doms præmis 119 foretog Retten for det andet en urigtig gengivelse af visse dele af den omtvistede afgørelse om angivelige drøftelser angående prisstigninger på vandhaner og armaturer i FSKI's regi. I den appellerede doms præmis 130 foretog Retten for det tredje en urigtig gengivelse af 852. betragtning til den omtvistede afgørelse vedrørende den omstændighed, at appellanterne angiveligt tilhører flere foreninger vedrørende flere produktgrupper. I den appellerede doms præmis 152-155 foretog Retten for det fjerde en urigtig gengivelse af visse dele af klagepunktsmeddelelsen af 26. marts 2007 med hensyn til klagepunktet om regelmæssige prisaftaler inden for rammerne af IFS. I den appellerede doms præmis 193 foretog Retten for det femte en urigtig gengivelse af appellanternes indlæg om søgsmålets første anbringende. I den appellerede doms præmis 208 foretog Retten for det sjette en urigtig gengivelse af den begæring om foranstaltninger til bevisoptagelse, som fremgår af punkt 46 i stævningen, om afhøring af vidnerne Schinle og Kook angående mødet i IFS den 5. oktober 2000. I den appellerede doms præmis 213 foretog Retten for det syvende en urigtig gengivelse af beviserne og tilsidesatte principperne om bevisførelse med hensyn til notaterne fra Hansgrohes samarbejdspartner, Schinle, om mødet i IFS den 5. oktober 2000. I den appellerede doms præmis 218 foretog Retten for det ottende en urigtig gengivelse af beviserne med hensyn til mødet i IFS den 20. november 2002 og ignorerede begæringerne om foranstaltninger til bevisoptagelse, som fremgår af punkt 27 i replikken. I den appellerede doms præmis 230 foretog Retten for det niende en urigtig gengivelse af begæringerne om foranstaltninger til bevisoptagelse, som fremgår af punkt 57, 59 og 61 i stævningen, og appellanternes argumentation angående prisstigninger »ved konkrete begivenheder«. I den appellerede doms præmis 277-282 foretog Retten for det tiende en urigtig gengivelse af beviserne, appellanternes argumentation og begæringen om foranstaltninger til bevisoptagelse, som fremgår af punkt 90 i stævningen, med hensyn til møderne i FSKI møde den 7. og den 8. juli 2000. I den appellerede doms præmis 299 ff. foretog Retten for det ellefte en urigtig gengivelse af referatet af mødet i FSKI den 17. januar 2003 med hensyn til den angivelige samordning vedrørende en motorvejsafgift og af appellanternes begæring om foranstaltninger til bevisoptagelse, som fremgår af punkt 101 i stævningen. I den appellerede doms præmis 312 ff. foretog Retten for det tolvte en urigtig gengivelse af den omtvistede afgørelse med hensyn til bevisværdien af beviselementerne vedrørende mødet i IFS den 24. april 2001 og møderne i FSKI den 23. januar og den 5. juli 2002. I den appellerede doms præmis 321 foretog Retten for det trettende en urigtig gengivelse af appellanternes indlæg, som fremgår af punkt 110 i stævningen og punkt 43 i replikken, idet den

fejlagtigt fastslog, at appellanterne ikke havde fremført noget argument vedrørende mødet i VCG den 30. oktober 2001. I den appellerede doms præmis 324 foretog Retten for det fjortende en urigtig gengivelse af den omtvistede afgørelse med hensyn til den angivelige anklage om en samordning af priserne for 2005 i AFICS' regi.

- 77 I forbindelse med appellanternes syvende og tolvte anbringende om en urigtig gengivelse, har appellanterne i denne henseende gjort gældende, at Retten vurderede de samme beviser forskelligt i den foreliggende sag og i de sager, som gav anledning til dom af 16. september 2013, Villeroy & Boch Austria m.fl. mod Kommissionen (T-373/10, T-374/10, T-382/10 og T-402/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:455), og af 16. september 2013, Keramag Keramische Werke m.fl. mod Kommissionen (T-379/10 og T-381/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:457) navnlig for så vidt angår den omstændighed, at visse møder, som appellanterne havde deltaget i, og mødernes indhold var blevet taget i betragtning med henblik på at godtgøre, at der forelå en konkurrencebegrænsende praksis.
- 78 Ifølge Kommissionen skal hvert af disse anbringender om en urigtig gengivelse forkastes, enten fordi de hviler på en misforståelse af den appellerede dom, eller fordi de anfægtede dele af dommen ikke har haft nogen følger og ikke kan berøre dommens lovlighed, eller fordi appellanterne ved deres tredje anbringende reelt delvis har søgt at opnå en fornyet vurdering af de faktiske omstændigheder, uden at det er påvist, at Retten foretog en åbenbar urigtig gengivelse.
- 79 Hvad navnlig angår anbringenderne om en urigtig gengivelse vedrørende begæringerne om foranstaltninger til bevisoptagelse, har Kommissionen anført, at det alene er Retten, der har kompetence til at bedømme, om det er nødvendigt at supplere det bevismateriale, som den råder over, og at den omstændighed, at en begæring fra appellanterne ikke kan have haft nogen indvirkning på Rettens bedømmelse og derfor er blevet afvist, ikke betyder, at begæringen er blevet urigtigt gengivet. Endvidere er det afgørende element ikke så meget spørgsmålet om, hvorvidt begæringen om foranstaltninger åbenbart er urigtigt gengivet, men om hvorvidt beviset er åbenbart urigtigt gengivet, hvilket appellanterne ikke har påberåbt sig. For så vidt angår en urigtig gengivelse af beviser skal denne under alle omstændigheder være åbenbar.
- 80 Ifølge Kommissionen overskred Retten derfor ikke grænserne for en rimelig bevisbedømmelse, og bedømmelsen er på linje med den, som er foretaget i præmis 133 i dom af 16. september 2013, Keramag Keramische Werke m.fl. mod Kommissionen (T-379/10 og T-381/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:457).

Domstolens bemærkninger

- 81 Hvad for det første angår de led i det tredje anbringendes led, som vedrører foranstaltningerne til bevisoptagelse, følger det af fast retspraksis, at det tilkommer Unionens retsinstanser at tage stilling til, om fremlæggelse af et dokument i medfør af procesreglementets bestemmelser om bevisoptagelse er nødvendig under hensyn til sagens faktiske omstændigheder. For så vidt angår Retten fremgår det af bestemmelserne i procesreglementets artikel 49 og artikel 65, litra b), i den udgave, som var gældende på datoen for den appellerede dom, at anmodning om fremlæggelse af ethvert dokument vedrørende sagen er en af de foranstaltninger til bevisoptagelse, som Retten kan træffe bestemmelse om når som helst under sagens behandling (jf. i denne retning dom af 2.10.2003, Salzgitter mod Kommissionen, C-182/99 P, EU:C:2003:526, præmis 41 og den deri nævnte retspraksis, af 2.10.2003, Aristrain mod Kommissionen, C-196/99 P, EU:C:2003:529, præmis 67 og den deri nævnte retspraksis, af 2.10.2003, Ensidesa mod Kommissionen, C-198/99 P, EU:C:2003:530, præmis 28 og den deri nævnte retspraksis, og af 2.10.2003, Corus UK mod Kommissionen, C-199/99 P, EU:C:2003:531, præmis 67 og den deri nævnte retspraksis).

- 82 For så vidt som Retten afviste appellanternes anmodninger om afhøring af vidner med den begrundelse, at disse foranstaltninger ikke var nødvendige, henset til, for det første, undersøgelsen af beviser i den appellerede doms præmis 109-147, som godtgjorde, at der var begået en samlet og vedvarende overtrædelse, for det andet, konstateringen i den appellerede doms præmis 213, hvorefter Hansgrohes notater var tilstrækkelige beviser for, at der blev udvist en ulovlig adfærd under mødet i IFS den 5. oktober 2000, for det tredje, konstateringen i den appellerede doms præmis 218, hvorefter referatet af mødet i IFS den 20. november 2002 påviste en direkte kontakt mellem erhvervsdrivende, som kan fordreje konkurrencereglerne, for det fjerde, analysen i den appellerede doms præmis 231-253 af appellanternes ansvar for den konkurrencebegrænsende adfærd i forbindelse med konkrete begivenheder, for det femte, undersøgelsen af beviserne i den appellerede doms præmis 275-284, som viser, at møderne i FSKI den 7. og den 8. juli 2000 var ulovlige, og, for det sjette, analysen i den appellerede doms præmis 296-306, som er en følge af Rettens konstatering, hvorefter det er bevist, at der under møderne i FSKI den 17. januar og den 4. juli 2003 blev gjort forsøg på at indgå en aftale om konsekvenserne af indførelsen af vejafgifter i Tyskland i form af højere priser, skal det tredje anbringendes sjette led derfor forkastes i sin helhed og det tredje anbringendes første og ottende til ellefte led forkastes, for så vidt som de angår foranstaltningerne til bevisoptagelse.
- 83 Hvad for det andet angår de led i det tredje anbringende, der vedrører de urigtige gengivelser af appellanternes argumentation, skal det fastslås, at appellanterne, med undtagelse af, hvad de har anført til støtte for anbringendets trettende led, med disse led ikke har gjort gældende, at Retten undlod at undersøge de anbringender, som var blevet fremsat i første instans, men at den foretog en forkert fortolkning og gengivelse af deres argumentation.
- 84 Det er imidlertid tilstrækkeligt at fastslå, at, for så vidt som appellanterne ikke har gjort gældende, at Retten undlod at undersøge de i første instans fremsatte anbringender, er spørgsmålet om, hvorvidt Retten gengav appellanternes argumentation forkert, følgelig uden betydning for afgørelsen af den foreliggende tvist, hvorfor det tredje anbringendets femte og tiende led skal forkastes i deres helhed, og det tredje anbringendes første og niende led skal forkastes, for så vidt som de angår de urigtige gengivelser af appellanternes argumenter (jf. i denne retning dom af 1.7.2010, Knauf Gips mod Kommissionen, C-407/08 P, EU:C:2010:389, præmis 32).
- 85 Hvad for det tredje angår det tredje anbringendes trettende led, hvormed appellanterne har gjort gældende, at Retten fejlagtigt konkluderede, at appellanterne ikke havde fremført noget argument vedrørende mødet i VCG den 30. oktober 2001, må det for det første konstateres, at Retten i den appellerede doms præmis 316 bemærkede, at appellanterne ikke bestred deres deltagelse i møderne i de nationale brancheforeninger på Belgiens og Frankrigs områder, men at de bestred karakteren af den adfærd, som var udvist på de nævnte møder. Appellanterne har således anført, at eftersom hver virksomhed traf beslutninger på moderselskabets niveau, og idet deres repræsentanter på møderne ikke var tillagt nogen forhandlingsmargin, kunne de udvekslinger af oplysninger om priser, der fandt sted under disse møder, ikke sidestilles med en samordning af prisstigninger og havde derfor ikke et konkurrencebegrænsende formål. For det andet må det konstateres, at selv om appellanterne i punkt 110 i deres i stævning i annulationsøgsmålet og i punkt 43 i deres replik i sagen i første instans, som er påberåbt til støtte for denne appel, formelt bestred, at der forelå en samordning af priserne ved mødet i VCG den 30. oktober 2001, er det i det væsentlige af de ovenfor anførte grunde. Disse grunde blev imidlertid med rette forkastet af Retten i den appellerede doms præmis 318. Det må under disse omstændigheder fastslås, at til trods for, at formuleringen i den appellerede doms præmis 321 indikerer, at appellanterne ikke bestred, at mødet den 30. oktober 2001 var konkurrencebegrænsende, havde formuleringen ingen betydning for afgørelsen af den foreliggende sag. Det tredje anbringendes trettende led er således ugrundet.
- 86 Hvad for det fjerde angår de led i det tredje anbringende, som vedrører de urigtige gengivelser af beviserne, bemærkes, at der foreligger en urigtig gengivelse, hvis det uden fremlæggelse af nye beviser fremgår åbenbart, at vurderingen af de foreliggende beviser er urigtig. Denne urigtige gengivelse skal imidlertid fremgå på åbenbar vis af sagsakterne, uden at det skal være fornødent at foretage en fornyet

vurdering af de faktiske omstændigheder og beviserne. Endvidere påhviler det en appellant, der gør gældende, at Retten har gengivet beviserne urigtigt, præcist angive, hvilke beviser der er blevet urigtigt gengivet af Retten, og påvise de fejl i dens undersøgelse, der efter appellants opfattelse har foranlediget Retten til denne urigtige gengivelse (jf. i denne retning dom af 3.12.2015, Italien mod Kommissionen, C-280/14 P, EU:C:2015:792, præmis 52.)

- 87 Såvel det tredje anbringendes syvende led i sin helhed som det tredje anbringendes ottende, tiende og ellefte led, for så vidt som de angår de urigtige gengivelser af beviserne, er imidlertid støttet på en fragmenteret og urigtig læsning af den appellerede dom. Appellanternes hensigt er således i det væsentlige at få Domstolen til at foretage en fornyet vurdering af de faktiske omstændigheder og beviserne, hvilket Domstolen ikke har kompetence til under en appelsag. Det tredje anbringendes syvende, ottende, tiende og ellefte led skal således forkastes, for så vidt som de angår de urigtige gengivelser af beviserne.
- 88 Hvad for det femte angår de led i det tredje anbringende, som vedrører de urigtige gengivelser af den omtvistede afgørelse og af klagepunktsmeddelelsen af 26. marts 2007, må det for det første hvad angår anbringendets andet og tredje led konstateres, at selv om appellanterne er af den opfattelse, at Retten anvendte upræcise formuleringer i den appellerede doms præmis 119, hvori Retten fastslog, at der på de to møder i FSKI ikke alene blev drøftet salgstal, men også prisstigningerne på vandhaner og armaturer, og at formuleringen i den appellerede doms præmis 130 kan forstås således, at appellanterne deltog i mere end én forening vedrørende flere produktgrupper, kan disse formuleringer, som ganske vist er upræcise, ikke rejse tvivl om Rettens konklusion om, for det første, at de bilaterale kontakter mellem virksomhederne bekræftede, at der var en snæver forbindelse mellem de tre undergrupper af produkter, dernæst, at appellanterne var bevidste om den foreholdte samlede hemmelige adfærd eller med rimelighed kunne have forudset, at den fastslåede overtrædelse vedrørte disse tre undergrupper af produkter, og, endelig, at appellanterne deltog i den omhandlede samlede og vedvarende overtrædelse, som følge af at de deltog i de møder i IFS, som vedrørte disse tre undergrupper. Dette andet og tredje led kan således ikke tages til følge.
- 89 Hvad for det andet angår det tredje anbringendes fjerde led skal det blot konstateres, at det ikke ved en læsning af den appellerede doms præmis 150-159 kan påvises, at indholdet af klagepunktsmeddelelsen af 26. marts 2007 er åbenbart urigtigt gengivet. Appellanternes hensigt er i det væsentlige at få Domstolen til at foretage en fornyet vurdering af de faktiske omstændigheder og beviserne, hvilket ikke er tilladt i en appelsag. Det fjerde led må derfor afvises.
- 90 Hvad for det tredje angår det tredje anbringendes tolvte led undersøgte Retten, som det fremgår af denne doms præmis 69, hverken møderne i IFS den 14. november 2001 eller i FSKI den 23. januar og den 5. juli 2002 eller baserede sine konklusioner vedrørende den foreholdte overtrædelse på disse møder, og for så vidt angår argumentet om den afgørelse, som blev truffet i dom af 16. september 2013, Villeroy & Boch Austria m.fl. mod Kommissionen (T-373/10, T-374/10, T-382/10 og T-402/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:455), og af 16. september 2013, Keramag Keramische Werke m.fl. mod Kommissionen (T-379/10 og T-381/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:457), som ligeledes er blevet fremført i forbindelse med det tredje anbringendes syvende led, følger det af fast retspraksis, at Rettens forpligtelse til at begrunde sine domme i princippet ikke indebærer, at den skal begrunde den løsning, som den vælger i en sag, i forhold til den løsning, som den vælger i en anden sag, der er indbragt for den, selv om den vedrører den samme afgørelse (jf. dom af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 66 og den deri nævnte retspraksis). Det tredje anbringendes tolvte led i sin helhed og det tredje anbringendes syvende led, for så vidt som det angår argumentet om Rettens afgørelse i dom af 16. september 2013, Villeroy & Boch Austria m.fl. mod Kommissionen (T-373/10, T-374/10, T-382/10 og T-402/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:455), og af 16. september 2013, Keramag Keramische Werke m.fl. mod Kommissionen (T-379/10 og T-381/10, ikke trykt i Sml., EU:T:2013:457), er derfor ugrundede.

- 91 Hvad for det fjerde angår det tredje anbringendes fjortende led må det konstateres, at dette er baseret på en fejlagtig læsning af den appellerede dom. Det fremgår således ikke af ordlyden af den appellerede doms præmis 324, at den formulering, som Retten anvendte, er en åbenbar urigtig gengivelse af den omtvistede afgørelses indhold, særligt set i lyset af arten af den foreholdte adfærd, dvs. prisstigningerne, som var en tilbagevendende begivenhed. Under alle omstændigheder rejser formuleringen hverken tvivl om, at mødet i AFICS den 25. februar 2004 var konkurrencebegrænsende, eller om, at appellanterne deltog i dette møde. Det fjortende led er derfor ugrundet.
- 92 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at det tredje anbringende delvis bør afvises, delvis bør forkastes.

Det fjerde anbringende

- 93 Med det fjerde anbringende, som omfatter to led, har appellanterne påberåbt sig procedurefejl og tilsidesættelse af Rettens procesreglements artikel 48, stk. 2, chartrets artikel 48, stk. 2, artikel 47, stk. 1, og artikel 52, stk. 3, sammenholdt med EMRK's artikel 6, stk. 1 og 3, som følge af, at beviser, som ikke kan påberåbes, blev tilladt, at Kommissionens for sent fremførte argument blev taget i betragtning, og at begæringerne om foranstaltninger til bevisoptagelse blev afvist uden en tilstrækkelig begrundelse.

Det fjerde anbringendes første led

– Parternes argumenter

- 94 Med det fjerde anbringendes første led har appellanterne gjort gældende, at Retten tillod og vurderede afgørende belastende beviser, som ikke var nævnt i klagepunktsmeddelelsen af 26. marts 2007 eller i den omtvistede afgørelse, og som endda delvist var blevet fremlagt for sent i proceduren. I denne forbindelse tog Retten desuden stilling til forsinkede skriftlige argumenter, som blev fremført efter, at den skriftlige forhandling var afsluttet, og anvendte dem mod appellanterne i den appellerede dom, uden at disse fik lejlighed til at besvare det af Kommissionen anførte.
- 95 Nærmere bestemt begik Retten i denne henseende i den appellerede doms præmis 162-167 for det første en retlig fejl ved at afvise, at appellanternes ret til forsvar var blevet tilsidesat som følge af, at notaterne vedrørende mødet i IFS den 5. oktober 2000 blev anvendt i den omtvistede afgørelse, og Retten tilsidesatte selv ligeledes appellanternes ret til forsvar ved at tillade og anvende dette bevis. Endvidere er denne del af den appellerede dom udelukkende baseret på Kommissionens argumentation, som er fremført for sent, for så vidt som argumentationen for første gang blev fremført mere end halvandet år efter afslutningen af den skriftlige forhandling. Eftersom Retten tog denne argumentation i betragtning og dette uden som minimum at give appellanterne lejlighed til på ny at fremkomme med en skriftlig besvarelse herpå, tilsidesatte Retten derfor procesreglementets artikel 48, stk. 2, princippet om processuel ligestilling og appellanternes ret til at blive hørt.
- 96 For det andet begik Retten i den appellerede doms præmis 226 ff. en retlig fejl ved med urette at afvise, at Kommissionen havde tilsidesat appellanternes ret til forsvar, som følge af inddragelsen af notaterne vedrørende mødet i IFS den 9. april 2003, og Retten begik selv en procedurefejl og tilsidesatte appellanternes ret til forsvar ved at inddrage disse notater og Kommissionens for sent indgivne indlæg vedrørende muligheden for at finde disse notater i sagsakterne.
- 97 For det tredje er den appellerede dom baseret på en tilsidesættelse af retten til forsvar for så vidt angår notaterne vedrørende møderne i IFS den 5. oktober 2000 og den 9. april 2003, som er nævnt ovenfor, for så vidt som Retten anvendte disse notater og udledte konsekvenser heraf i den appellerede doms præmis 213, 215, 228, 281 ff. og 313, selv om disse beviser ikke kan påberåbes.

98 Kommissionen har anført, at appellanterne har haft adgang til ikke-fortrolige udgaver af de dokumenter, som de har henvist til, og at Kommissionens argumentation, som er baseret på disse dokumenter, ikke udgjorde et nyt anbringende, men en afklarende oplysning, som blev givet på Rettens anmodning. Kommissionen havde navnlig blot besvaret appellanternes ukorrekte argumentation, og disse havde haft lejlighed til at drøfte de omhandlede spørgsmål i retsmødet.

– Domstolens bemærkninger

99 Det er ubestridt, at retten til aktindsigt i Kommissionens sagsakter skal sikre en effektiv udøvelse af retten til forsvar, hvilken ret henhører både under EU-rettens grundlæggende principper og er knæsat ved EMRK's artikel 6, og at tilsidesættelse af retten til aktindsigt under proceduren forud for vedtagelsen af den anfægtede afgørelse principielt kan medføre annullation af afgørelsen, når der er gjort indgreb i den pågældende virksomheds ret til forsvar (jf. i denne retning dom af 2.10.2003, *Corus UK mod Kommissionen*, C-199/99 P, EU:C:2003:531, præmis 126 og 127 og den deri nævnte retspraksis).

100 I så fald afhjælpes den skete tilsidesættelse ikke blot ved, at der senere er blevet givet indsigt i sagsakterne, navnlig under en retssag, hvis genstand eventuelt er en påstand om annullation af den anfægtede afgørelse. Såfremt der er blevet givet aktindsigt på dette trin, skal den pågældende virksomhed ikke bevise, at Kommissionens afgørelse, såfremt virksomheden havde haft adgang til de ikke-meddelte dokumenter, ville have fået et andet indhold, men blot, at den havde kunnet anvende de pågældende dokumenter til sit forsvar (jf. dom af 2.10.2003, *Corus UK mod Kommissionen*, C-199/99 P, EU:C:2003:531, præmis 128 og den deri nævnte retspraksis).

101 Hvad for det første angår notaterne vedrørende mødet i IFS den 5. oktober 2000 fremgår det i denne henseende af den appellerede doms præmis 165-167, for det første, at notaterne var gjort tilgængelige for appellanterne inden den retslige procedure, for det andet, at notaterne var blevet nævnt i klagepunktsmeddelelsen af 26. marts 2007, og, for det tredje, at notaterne var genstand for drøftelser for Retten.

102 Hvad for det andet angår notaterne vedrørende mødet i IFS den 9. april 2003 fremgår det af den appellerede doms præmis 226, dels at den ikke-fortrolige udgave af notaterne var tilgængelig for appellanterne inden den retslige procedure, dels at Kommissionen ved sin skrivelse af 12. marts 2013 bekræftede, at den første side af disse notater var frit tilgængelig, og at den ikke-fortrolige udgave af den anden side kunne konsulteres i Kommissionens sagsakter. Disse sider var ligeledes genstand for drøftelser ved Retten.

103 Det skal i øvrigt fremhæves, at i modsætning til, hvad appellanterne har anført, kan den omstændighed, at den omtvistede afgørelse ikke henviser til de nævnte notater i deres helhed, men alene til en side eller et bilag hertil, ikke føre til en tilsidesættelse af retten til forsvar. En sådan henvisning er således tilstrækkelig til at identificere det pågældende dokument.

104 Hvad for det tredje angår Kommissionens angiveligt for sent fremførte argumentation vedrørende de ovenfor nævnte dokumenter, bemærkes, at det fremgår af den appellerede doms præmis 29-38, at Retten stillede skriftlige spørgsmål til appellanterne og til Kommissionen, og at der blev afholdt et retsmøde den 20. marts 2013. Den argumentation, som er fremført skriftligt på Rettens anmodning til brug for en afklaring af visse diskussionspunkter, inden disse skulle drøftes i et retsmøde, kan således ikke anses for at være fremført for sent. Den omstændighed, at argumentationen angiveligt er fremført for sent, rejser endvidere ikke tvivl om, at appellanterne havde haft adgang til notaterne vedrørende møderne i IFS den 5. oktober 2000 og den 9. april 2003.

105 Under disse omstændigheder kan det ikke foreholdes Retten, at den tilsidesatte procesreglementets artikel 48, stk. 2, eller appellanternes ret til forsvar. Det fjerde anbringendes første led må derfor forkastes som ugrundet.

Det fjerde anbringendes andet led

– Parternes argumenter

106 Med det fjerde anbringendes andet led har appellanterne i det væsentlige gjort gældende, at Retten ved at afvise at afhøre vidner med bebyrdende vidneudsagn tilsidesatte appellanternes ret til en retfærdig rettergang. Retten imødekom ikke en eneste af appellanternes begæringer om foranstaltninger til bevisoptagelse. Ved at afvise begæringerne sammenfattet i den appellerede doms præmis 135, 200, 214, 236, 240, 245, 270, 283 og 305, tilsidesatte Retten således appellanternes ret til en retfærdig rettergang og EMRK's artikel 6, stk. 3, litra d).

107 Kommissionen er af den opfattelse, at det følger af Domstolens faste praksis, at Rettens beføjelse til at vurdere relevansen af en begæring om foranstaltninger til bevisoptagelse i forhold til sagens genstand og nødvendigheden af vidneafhøring er forenelig med den grundlæggende ret til en retfærdig rettergang og navnlig med EMRK's artikel 6, stk. 3, litra d).

– Domstolens bemærkninger

108 Det bemærkes indledningsvis, at det alene tilkommer Retten at bedømme, om det er nødvendigt at supplere bevismaterialet i de sager, der forelægges den til afgørelse. Spørgsmålet om, hvilken beviskraft dokumenterne i sagen har, henhører under den vurdering af de faktiske omstændigheder, som kun Retten kan foretage, og som ikke er undergivet Domstolens prøvelsesret under appelsagen, medmindre Retten har gengivet de forelagte beviser urigtigt, eller det fremgår af de fremlagte dokumenter, at Rettens konstateringer er materielt urigtige (jf. dom af 12.6.2014, Deltafina mod Kommissionen, C-578/11 P, EU:C:2014:1742, præmis 67 og den deri nævnte retspraksis).

109 Endvidere følger det af fast retspraksis, at selv om en anmodning om afhøring af vidner, som fremsættes i stævningen, indeholder en angivelse af, hvilke konkrete faktiske omstændigheder vidnet eller vidnerne skal afhøres om, og hvilke grunde der gør afhøringen berettiget, skal Retten vurdere, om anmodningen er berettiget i forhold til sagens genstand og nødvendigheden af at afhøre de pågældende vidner (jf. dom af 19.12.2013, Siemens m.fl. mod Kommissionen, C-239/11 P, C-489/11 P og C-498/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:866, præmis 323 og den deri nævnte retspraksis).

110 Endelig er denne skønsbeføjelse, som tilkommer Retten, forenelig med den grundlæggende ret til en retfærdig rettergang og navnlig med EMRK's artikel 6, stk. 3, litra d). Det følger således af Domstolens praksis, at denne sidstnævnte bestemmelse ikke tildeler den anklagede en absolut ret til at opnå vidneførsel for en domstol, og det tilkommer principielt retsinstansen at afgøre, om det er nødvendigt eller hensigtsmæssigt at indkalde et vidne. EMRK's artikel 6, stk. 3, kræver ikke, at ethvert vidne skal indkaldes, men tilsigter en fuldstændig ligestilling mellem parterne, således at det sikres, at rettergangen, når den betragtes i sin helhed, har givet den anklagede en passende og tilstrækkelig adgang til at tage til genmæle over for den mistanke, der hviler på ham (jf. i denne retning dom af 19.12.2013, Siemens m.fl. mod Kommissionen, C-239/11 P, C-489/11 P og C-498/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:866, præmis 324 og 325 og den deri nævnte retspraksis).

111 Det følger heraf, at det fjerde anbringendes andet led, og følgelig det fjerde anbringende i sin helhed, skal forkastes som ugrundede.

Det femte anbringende

Parternes argumenter

- 112 Appellanternes femte anbringende, som omfatter to led, der skal undersøges under ét, vedrører tilsidesættelse af begrundelsespligten og af artikel 101 TEUF for så vidt angår den retlige kvalificering som en samlet og vedvarende overtrædelse og appellanternes ansvar i denne forbindelse.
- 113 Med det femte anbringendets første led har appellerne anført, at Retten hverken i den appellerede doms præmis 118-128 eller i nogen anden del af dommen på tilstrækkelig vis begrundede sine konstateringer om, at de fastslåede former for praksis supplerede hinanden, hvilket er en betingelse for at kvalificere en overtrædelse som samlet.
- 114 Med det femte anbringendets andet led har appellerne i det væsentlige gjort gældende, at Retten i den appellerede doms præmis 180 ff. foretog en forkert fortolkning af Domstolens praksis for så vidt angår den retlige kvalificering af den samlede og vedvarende overtrædelse, navnlig henset til den omstændighed, at der kun kan bestå en samlet og vedvarende overtrædelse mellem konkurrenter, og at Retten under alle omstændigheder ikke på grundlag af de faktiske omstændigheder og beviser, som fremgår af sagsakterne, kunne fastslå, at appellerne deltog i en sådan overtrædelse.
- 115 Kommissionen har heroverfor gjort gældende, at Retten i et vist antal præmisser i den appellerede dom foretog en analyse af de pågældende virksomheders forskellige former for adfærd og henviste til relevante punkter i den omtvistede afgørelse. Det følger bl.a. af Domstolens praksis, at det med henblik på at fastslå, at der foreligger en samlet og vedvarende overtrædelse ikke er en betingelse, at de former for praksis, der udøves, supplerer hinanden, og en angivelig manglende analyse i denne forbindelse udgør således ikke en begrundelsesmangel.
- 116 For så vidt angår det femte anbringendes andet led har Kommissionen gjort gældende, at overtrædelse af artikel 101 TEUF ligeledes indtræffer, såfremt en virksomheds adfærd, der er koordineret med andre virksomheders adfærd, har til formål at begrænse konkurrencen på et relevant marked, uden at dette nødvendigvis indebærer, at virksomheden selv er aktiv på dette marked. Kommissionen har tilføjet, at deltagerne i dette tilfælde ved deres deltagelse i de hemmelige møder støttede det ensartede økonomiske mål. For at appellerne kan tilregnes den ulovlige adfærd, som andre virksomheder har udøvet, er det tilstrækkeligt, at de har haft kendskab til denne adfærd eller med rimelighed har kunnet forudse den. Retten foretog i flere tilfælde en undersøgelse af de pågældende kartelmøder, alt imens den fastslog, at de relevante oplysninger var blevet udvekslet mellem producenterne af de tre undergrupper af produkter, hvilket var tilstrækkeligt til at godtgøre, at der forelå »kendskab eller formodning for kendskab til den ulovlige adfærd«

Domstolens bemærkninger

- 117 Ifølge fast retspraksis kan en tilsidesættelse af artikel 101, stk. 1, TEUF foreligge ikke alene ved en enkeltstående handling, men også ved en række handlinger eller en sammenhængende adfærd, selv om et eller flere elementer i rækken af handlinger eller i den sammenhængende adfærd også i sig selv og isoleret betragtet kan udgøre en tilsidesættelse af den nævnte bestemmelse. Når de forskellige handlinger indgår i en »samlet plan«, fordi de har det samme formål, nemlig at fordreje konkurrencen inden for det indre marked, kan Kommissionen således med rette pålægge ansvaret for disse handlinger på grundlag af deltagelsen i overtrædelsen betragtet i sin helhed (jf. i denne retning dom af 24.6.2015, *Fresh Del Monte Produce mod Kommissionen og Kommissionen mod Fresh Del Monte Produce*, C-293/13 P og C-294/13 P, EU:C:2015:416, præmis 156 og den deri nævnte retspraksis).

- 118 En virksomhed, der har deltaget i en sådan samlet og kompleks overtrædelse ved egne handlinger, der falder ind under de i artikel 101, stk. 1, TEUF omhandlede begreber »aftaler« eller »samordnet praksis« med et konkurrencebegrænsende formål, og som havde til formål at bidrage til gennemførelsen af overtrædelsen i sin helhed, kan således også være ansvarlig for de handlinger, som andre virksomheder har foretaget som led i den samme overtrædelse, for så vidt angår hele det tidsrum, hvor virksomheden har deltaget i den. Dette er tilfældet, såfremt der er ført bevis for, at virksomheden ved sin egen adfærd havde til hensigt at bidrage til de fælles mål, som deltagerne som helhed forfulgte, og at den havde kendskab til den ulovlige adfærd, som de øvrige virksomheder havde planlagt eller udvist med de samme mål for øje, eller at den med rimelighed kunne forudse dem, og at den var indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko (jf. i denne retning dom af 24.6.2015, Fresh Del Monte Produce mod Kommissionen og Kommissionen mod Fresh Del Monte Produce, C-293/13 P og C-294/13 P, EU:C:2015:416, præmis 157 og den deri nævnte retspraksis).
- 119 En virksomhed kan således have deltaget direkte i hele den samlede konkurrencebegrænsende adfærd, som den samlede og vedvarende overtrædelse består af, i hvilket tilfælde Kommissionen med føje kan pålægge den ansvaret for hele denne adfærd og derfor den nævnte samlede overtrædelse. En virksomhed kan ligeledes have deltaget direkte i kun en del af den konkurrencebegrænsende adfærd, som den samlede og vedvarende overtrædelse består af, men have haft kendskab til al den øvrige konkurrencebegrænsende adfærd, som de øvrige karteldeltagere havde planlagt eller udvist med de samme mål for øje, eller med rimelighed kunnet forudse dem og været indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko. I et sådant tilfælde kan Kommissionen også med føje pålægge denne virksomhed ansvaret for hele den samlede konkurrencebegrænsende adfærd, som en sådan overtrædelse består af, og hermed overtrædelsen i sin helhed (jf. i denne retning dom af 24.6.2015, Fresh Del Monte Produce mod Kommissionen og Kommissionen mod Fresh Del Monte Produce, C-293/13 P og C-294/13 P, EU:C:2015:416, præmis 158 og den deri nævnte retspraksis).
- 120 Hvis en virksomhed derimod har været direkte involveret i en eller flere af de former for konkurrencebegrænsende adfærd, som den samlede og vedvarende overtrædelse består af, men det ikke er godtgjort, at virksomheden ved sin egen adfærd havde til hensigt at bidrage til samtlige de fælles mål, som de øvrige karteldeltagere forfulgte, og at den havde haft kendskab til al den øvrige konkurrencebegrænsende adfærd, som de nævnte deltagere havde planlagt eller udvist med de samme mål for øje, eller at den med rimelighed kunne forudse dem og var indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko, kan Kommissionen kun med føje pålægge virksomheden ansvaret for den adfærd, som den direkte har deltaget i, og for den adfærd, som de øvrige deltagere havde planlagt eller udvist med de samme mål for øje, som virksomheden forfulgte, og hvorom det er godtgjort, at virksomheden havde kendskab til eller med rimelighed kunne forudse adfærden og var indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko (jf. i denne retning dom af 24.6.2015, Fresh Del Monte Produce mod Kommissionen og Kommissionen mod Fresh Del Monte Produce, C-293/13 P og C-294/13 P, EU:C:2015:416, præmis 159 og den deri nævnte retspraksis).
- 121 I denne forbindelse har Domstolen allerede fastslået, at Retten med henblik på at kvalificere forskellige handlinger som en samlet og vedvarende overtrædelse skal kontrollere, om de fremstod som et supplement til hinanden i den forstand, at hver af disse handlinger skulle bidrage til at imødegå en eller flere konsekvenser af den normale konkurrence, og gennem et samspil bidrog til virkeliggørelsen af de af overtræderne tilstræbte samlede konkurrencebegrænsende virkninger i forbindelse med en overordnet plan med et fælles mål. Betingelsen om et »fælles mål« indebærer derimod, at det skal efterprøves, om der foreligger forhold der kendetegner de forskellige former for adfærd, der er en del af overtrædelsen, som kan indikere, at den adfærd, der er materielt gennemført af de andre virksomheder, ikke har samme mål eller den samme konkurrencebegrænsende virkning, og som dermed ikke er en del af en »samlet plan« som følge af deres identiske formål, nemlig at fordreje konkurrencen inden for det indre marked (jf. i denne retning dom af 19.12.2013, Siemens m.fl. mod Kommissionen, C-239/11 P, C-489/11 P og C-498/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:866, præmis 247 og 248).

- 122 Endvidere kan det ikke udledes af Domstolens praksis, at artikel 101, stk. 1, TEUF udelukkende vedrører dels virksomheder, der er aktive på det marked, der berøres af konkurrencebegrænsningerne, eller på markeder i et tidligere eller efterfølgende led eller på tilstødende markeder i forhold til dette marked, dels virksomheder, der begrænser deres handlefrihed på et givet marked i henhold til en aftale eller en samordnet praksis. Det følger således af Domstolens faste praksis, at ordlyden af artikel 101, stk. 1, TEUF henviser generelt til alle aftaler og former for samordnet praksis, som via enten horisontale eller vertikale forbindelser fordrejer konkurrencen på det indre marked, uafhængigt af hvilket marked parterne er aktive på, og uden at dette påvirkes af den omstændighed alene, at det kun er én af parternes kommercielle adfærd, der er omfattet af vilkårene i de omhandlede arrangementer (jf. i denne retning dom af 22.10.2015, AC-Treuhand mod Kommissionen, C-194/14 P, EU:C:2015:717, præmis 34 og 35 og den deri nævnte retspraksis).
- 123 I den foreliggende sag må det for det første konstateres, at Retten i den appellerede doms præmis 90-92 henviste til retspraksis vedrørende begrebet samlet og vedvarende overtrædelse. For det andet henviste Retten i den appellerede doms præmis 93-108 til retspraksis vedrørende bevisbyrden. For det tredje kontrollerede Retten i den appellerede doms præmis 111-147, i forbindelse med undersøgelsen af appellanternes anbringende om kvalificeringen af den omhandlede overtrædelse som en samlet og vedvarende, om formerne for praksis og den ulovlige adfærd indgik i en »samlet plan«.
- 124 Eftersom Retten undersøgte, om den omhandlede praksis og den ulovlige adfærd indgik i en »samlet plan«, og eftersom et konkurrenceforhold mellem de deltagende virksomheder ikke er en betingelse for, at konkurrencebegrænsende handlinger kan kvalificeres som en samlet og vedvarende overtrædelse, kan det under disse omstændigheder ikke foreholdes Retten, at den ikke i tilstrækkeligt omfang begrundede undersøgelsen af kvalificeringen af de omhandlede former for praksis og den omhandlede adfærd som en samlet og vedvarende overtrædelse.
- 125 Ved at fastslå, at appellanterne var ansvarlige dels på grundlag af den direkte deltagelse i den foreholdte overtrædelse, dels på grundlag af den indirekte deltagelse i overtrædelsen, for så vidt som de havde kendskab til al den øvrige konkurrencebegrænsende adfærd, som de øvrige deltagere i det omhandlede kartel havde planlagt eller udvist med de samme mål for øje, eller med rimelighed kunne forudse dem og været indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko, begik Retten således ikke nogen retlig fejl.
- 126 Det femte anbringende bør følgelig forkastes.

Det sjette anbringende

Parternes argumenter

- 127 Med deres sjette anbringende, der omfatter tre led, som skal undersøges under ét, har appellanterne gjort gældende, at Retten tilsidesatte artikel 101 TEUF, idet den fastslog, at de drøftelser, som fandt sted på de forskellige møder, skulle kvalificeres som forsætlige konkurrencebegrænsninger, og antog, at appellanterne var forpligtede til at tage afstand fra de ikke-konkurrerende virksomheders drøftelser.
- 128 Med anbringendets første led har appellanterne gjort gældende, at en samordnet praksis i princippet kun kan bestå mellem virksomheder, som er i konkurrence med hinanden. Ved i den appellerede doms præmis 212 at fastslå, at en udveksling af følsomme oplysninger i sig selv kunne være konkurrencebegrænsende, baserede Retten sig på et urigtigt kriterium, og den undlod at tage hensyn til de pågældende drøftelsers økonomiske ramme. Retten tilsidesatte derfor artikel 101 TEUF.
- 129 Med det sjette anbringendes andet led har appellanterne gjort gældende, at Retten ligeledes tilsidesatte artikel 101 TEUF ved i den appellerede doms præmis 251 og 252 at fastslå, at det med henblik på, at appellanterne kunne blive fritaget for deres ansvar for den omhandlede overtrædelse, påhvilede dem at tage afstand fra alle de drøftelser, som havde fundet sted på de af møderne i IFS, som de havde deltaget

i. Imidlertid findes der ikke nogen formodning for, at en samordning mellem ikke-konkurrerende virksomheder er konkurrencebegrænsende. Ifølge appellanterne kan deres tilstedeværelse i forbindelse med drøftelser af emner, som angår markeder, hvorpå de ikke er aktive, således ikke lede til konklusioner om, at de støtter et ulovligt initiativ.

- 130 Med det sjette anbringendes tredje led har appellanterne anført, at Retten tilsidesatte artikel 101 TEUF ved i den appellerede doms præmis 235, 239 og 298 at fastslå, at et »forsøg på at tilvejebringe en aftale«, uden beviser for, at en sådan aftale findes, er tilstrækkeligt til at fastslå, at der består en samordnet praksis. Ifølge appellanterne er ikke-konkurrerende virksomheders »forsøg på at tilvejebringe en aftale« ikke tilstrækkeligt til at påvise en overtrædelse af artikel 101 TEUF.
- 131 Kommissionen har heroverfor gjort gældende, at konkurrenceforholdet blev etableret med henblik på kartelmøderne, hvor appellanterne ikke var de eneste producenter af keramiske artikler. Ifølge Kommissionen fratog det angivelige pres fra grossisternes side ikke appellanterne deres selvstændighed. Endvidere havde appellanterne ikke alene haft mulighed for at handle individuelt, men ligeledes valgt en fælles samordnet praksis og forsøgt at indgå aftale om en tidsplan for indførelse af pristigninger. Kommissionen har i modsætning til appellanternes argumenter anført, at udvekslingen af oplysninger i sig selv er i strid med artikel 101 TEUF, for så vidt som den støtter en anden konkurrencebegrænsende foranstaltning.
- 132 Kommissionen har gjort gældende, at drøftelsen af priserne ikke udelukkende vedrørte markeder i tredjelande. Forpligtelsen til at tage afstand fra de drøftelser, som fandt sted i IFS's regi, udspringer på samme måde af overtrædelsens samlede og vedvarende karakter. Navnlig er appellanterne ifaldet ansvar som følge af den ulovlige adfærd, som de øvrige karteldeltagere udviste, for så vidt som de havde haft kendskab til eller burde have haft kendskab til denne adfærd.
- 133 Kommissionen har anført, at det følger af Domstolens praksis, at den omstændighed, at en virksomhed udleverer oplysninger til sine konkurrenter som led i forberedelsen af en konkurrencebegrænsende aftale, er tilstrækkeligt bevis for, at der foreligger en samordnet praksis som omhandlet i artikel 101 TEUF. Denne institution har nedlagt påstand om, at det sjette anbringende forkastes i sin helhed.

Domstolens bemærkninger

- 134 Indledningsvis bemærkes, at det følger af fast retspraksis, at udveksling af følsomme oplysninger navnlig er i strid med artikel 101, stk. 1, TEUF, såfremt denne støtter en anden konkurrencebegrænsende foranstaltning (jf. i denne retning dom af 7.1.2004, Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P og C-219/00 P, EU:C:2004:6, point 281).
- 135 Den omstændighed, at konkurrenter udveksler kommercielle oplysninger som led i forberedelsen af en konkurrencebegrænsende aftale, er endvidere tilstrækkeligt bevis for, at der foreligger en samordnet praksis i henhold til artikel 101 TEUF. I denne forbindelse er det ikke nødvendigt at påvise, at konkurrenterne formelt set har haft til hensigt at udvise den ene eller den anden adfærd, eller at de i fællesskab har fastlagt deres fremtidige markedsadfærd (jf. i denne retning dom af 5.12.2013, Solvay mod Kommissionen, C-455/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:796, præmis 40).
- 136 Den stiltiende godkendelse af et ulovligt initiativ uden offentligt at tage afstand fra dets indhold eller gøre myndighederne opmærksom herpå, virker som en tilskyndelse til at fortsætte overtrædelsen og hindrer, at den bliver opdaget. Denne medvirken udgør en form for passiv deltagelse i overtrædelsen, som derfor kan gøre virksomheden ansvarlig inden for rammerne af en samlet aftale. Endvidere bemærkes, at den omstændighed, at en virksomhed ikke følger udfaldet af et møde, der havde et konkurrencebegrænsende formål, ikke fritager den for ansvaret for sin deltagelse i et kartel,

medmindre den offentligt har taget afstand fra dets indhold (jf. i denne retning dom af 28.6.2005, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P-C-208/02 P og C-213/02 P, EU:C:2005:408, præmis 143 og 144).

- 137 Eftersom konkurrenceforholdet mellem de deltagende virksomheder, som det fremgår af denne doms præmis 124, ikke er en betingelse for, at konkurrencebegrænsende handlinger som de i hovedsagen omhandlede kvalificeres som en samlet og vedvarende overtrædelse, er appellanternes opfattelse, hvorefter den retspraksis, som er anført i denne doms præmis 134-136, ikke finder anvendelse i forbindelse med en samlet og vedvarende overtrædelse, ikke korrekt.
- 138 Såfremt appellanternes argumentation blev fulgt, ville dette således fratage begrebet samlet og vedvarende overtrædelse en del af sin betydning, idet en sådan fortolkning ville fritage de virksomheder, som har deltaget i en samlet og vedvarende overtrædelse, for ethvert indirekte ansvar som følge af handlinger begået af ikke-konkurrerende virksomheder, der imidlertid ved deres adfærd har medvirket til gennemførelsen af den samlede plan, som er specifik for den samlede og vedvarende overtrædelse.
- 139 Retten fastslog således med rette, at appellanterne kunne holdes ansvarlige såvel på grundlag af deres direkte deltagelse i det omhandlede kartel som på grundlag af deres indirekte deltagelse i kartellet, for så vidt som de havde kendskab til al den øvrige konkurrencebegrænsende adfærd, som de øvrige karteldeltagere havde planlagt eller udøvet med de samme mål for øje, eller med rimelighed kunne forudse dem og var indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko.
- 140 Det følger af samtlige ovenstående bemærkninger, at det sjette anbringende bør forkastes.
- 141 Da ingen af appellanternes anbringender til støtte for appellen kan tages til følge, bør appellen forkastes i det hele.

Sagens omkostninger

- 142 I henhold til artikel 184, stk. 2, i Domstolens procesreglement træffer Domstolen afgørelse om sagsomkostningerne, såfremt appellen forkastes.
- 143 I henhold til procesreglementets artikel 138, stk. 1, der i medfør af artikel 184, stk. 1, finder anvendelse i appelsager, pålægges det den tabende part at betale sagsomkostningerne, hvis der er nedlagt påstand herom. Da Kommissionen har nedlagt påstand om, at appellanterne skal betale sagsomkostningerne, og da disse har tabt sagen, bør det pålægges dem at betale sagsomkostningerne.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Første Afdeling):

- 1) Appellen forkastes.**
- 2) Duravit AG, Duravit SA og Duravit BeLux SPRL/BVBA betaler sagens omkostninger.**

Underskrifter